

Utak és tévutak az állatok felszabadításához¹

Ónya Balázs
PTE Filozófia Doktori Iskola,
onyabalazs@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.54310/Elpis.2023.1.15>

Singer, Peter. 2019. *Az állatok felszabadítása*. Ford. Garai Attila. Budapest: Oriold és Társai Kiadó. 284 oldal, 2500 Ft.

Peter Singer *Az állatok felszabadítása* című, először 1975-ben megjelent könyve alighanem az első és egyben talán legfontosabb szisztematikus kortárs filozófiai mű, amely arra vállalkozik, hogy áttekintse az állatok jogainak, érdekeinek, érzéseinek, körülményeinek – és mindezek etikai következményeinek – lajstromát. Singer könyve azonban nem nevezhető egy *par excellence* filozófiai munkának: keveredik benne az ismeretterjesztés, az ideológiai kritika, a történelem, a politikai aktivizmus és a filozófia (mindenekelőtt az etika). Ezt korántsem bírálatként írom, ugyanakkor ha az olvasó arra számít, hogy közel 300 oldal filozófiai fejtegetés várja a könyv elolvasásakor, akkor csalódní fog. Ez a diszciplináris és retorikai összetettség azonban kétségtelenül jobban illeszkedik a szerző céljához, nevezetesen ahhoz, hogy meggyőzzön minket, az állatokra nem tekinthetünk pusztá nyersanyagként, gépekként, a vágyainkat kiszolgáló teremtményekként: az egyetlen morálisan helyes és következetes álláspont (és ami fontosabb: viselkedés), ha feladjuk az állatok kizsákmányolásával, leölésével járó élvezeteinket, legyen szó ételről, ruháról, kozmetikai szerekről s.í.t. – és másokat is erre bízhatunk.

Ahhoz, hogy mérleget vonhassunk Singer vállalkozásának sikerességéről, sorra veszem a kötet fejezeteit, miközben a szöveg erényeinek hangsúlyozása mellett igyekszem rámutatni azokra a hiányosságokra, filozófiai és politikai vakfoltokra, amelyek lépten-nyomon tetten érhetők Singer kötetében.

Az első fejezetben filozófiából nincs hiány: Singer itt fekteti le azokat a morális alapelveket (valamint ezekhez társított érveket), amelyeken a további fejezetek meggyőzőereje múlik – épp emiatt itt keveredhetünk vele leginkább vitába. Az emberek és állatok érdekeinek egyenlőségét affirmáló nézet azon áll vagy bukik, hogy Singer képes-e plauzibilis magyarázattal szolgálni az emberek és állatok közötti lényegi hasonlóságok tekintetében.² Mindenekelőtt a szerző (helyesen) leszögezi: „Az egyenlőség erkölcsi

1 Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-22-3-I kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült.

2 Singer azt állítja, hogy az emberek azon érdekei, hogy élvezni szeretnék az állattenyésztésből, állatkísérletekből stb. származó előnyöket nem írhatják felül az állatok azon – Singer szerint elemi – érdekét, hogy

eszmény, nem pedig tényszerű kinyilatkoztatás.” (4) Tehát az egyenlőség a valóság semmilyen szférájában (az emberek között, valamint az emberek és állatok között) sem eleve adott, továbbá ez nem ténykérdés, nem leírás, hanem előírás: olyan norma, amely szerint életünket a kívánatos módon szervezzük. Fontos továbbá hangsúlyozni, hogy az egyenlőség nem jelent azonos bánásmódot és azonos státuszt; Singer természetesen számos kardinális különbséget lát emberek és állatok között, ugyanakkor – állítja – e különbségekből nem következik a „fajizmus” (*speciesism*) igazolhatósága (így nevezi az állatok szenvedését, kizsákmányolását, leölését affirmáló nézeteket).³ Jeremy Benthamre hivatkozva úgy látja, morális vélekedésünk és viselkedésünk demarkációs kritériuma a szenvedésre való képesség: amennyiben az állatok képesek fájdalmat érezni, szenvedni, úgy ez nem pusztán szükséges, de egyben elégséges feltétele is annak, hogy az állatok érdekeiről beszélhessünk, „mert ha egy lénynek semmi más érdeke nincs is, a szenvedés elkerülése mindenképp érdekében áll”. (7) A szenvedésre való képességnek két indikátora van: az idegrendszeri fejlettség, illetve a viselkedésen megfigyelhető jelek (síkítás, fájdalom elkerülése, összerándulás stb.).⁴

Míg Singer korábban arról írt, hogy az állatok érdekeinek elismerése nem ténykérdés, ennek kritériumát mégis úgy állítja fel, hogy mindenekelőtt a neurobiológiára támaszkodik. Ez önmagában nem ellentmondás, nem pusztán neurobiológiai tényekből következtethetünk az állatok érdekeinek elismerésére, mint ahogy a neurobiológiai tényekből sem következik semmiféle morális elköteleződés. Érdemes lett volna azonban az állatok szenvedésének kérdését alaposabban tárgyalni, ezzel elszakadva a természettudományos, és mindenekelőtt a neurobiológiai és evolúciós megalapozástól. Az első probléma az, hogy Singer nem tesz különbséget fájdalomérzet és szenvedés között: szinonimaként használja őket. Nem kérdőjelezem meg, hogy az állatok éreznek fájdalmat, ez evidensen igaz, ugyanakkor annak feltételezése, hogy az állatok fájdalomérzékeltése hasonló az emberekéhez, sőt egyenesen szenvedni is tudnak, korántsem problémamentes. Nem kell azt gondolnunk – miként azt Descartes tette –, hogy az állatok pusztá gépek ahhoz, hogy tagadjuk az állatok szenvedésének lehetőségét. Egyetérték Daniel Dennettel, aki szerint az állatok éreznek ugyan fájdalmat, az azonban radikálisan különbözik a mi fájdalomérzetünkétől.⁵ Dennett szerint négy – hierarchikusan elrendezett – elmetípus létezik⁶ és a legintelligensebb állatok is csupán a harmadik, popperi elmével rendelkeznek. A popperi elmékről a következőképp ír Dennett:

életük során a lehető legkevesebb szenvedésben legyen részük. Amennyiben Singer képes meggyőző érvekkel szolgálni annak vonatkozásában, hogy a meggyőződésünket relevánsan érintő tulajdonságokban nem mutatkozik lényeges különbség állatok és emberek között, úgy vállalkozása sikeres lehet.

3 Emberek és állatok közötti különbséghez lásd 19.

4 Így Singer sikeresen kizárhatja, hogy az állatokon túl más élőlényeknek (növényeknek), esetleg élettelen dolgoknak (köveknek) szenvedést és ezáltal érdeket tulajdonítsunk.

5 Dennett 1996, 155–170.

6 Ezek – a legfejletlenebbtől a legfejlettebbig – a következők: darwini, skinneri, popperi, gregory-i.

A skinneri teremtmények azt kérdezik maguktól: „Most mit tegyek?”, és fogalmuk sincs a válaszról, amíg néhányszor jól be nem verik a fejüket. A popperi teremtmények nagy előrehaladást tanúsítanak, amikor azt kérdezik: „Most mit gondoljak?”, mielőtt megkérdéznék „Most mit tegyek?”.⁷

A hierarchia csúcán a gregory-i elmék állnak. A popperi és gregory-i elmék közötti fő különbség abban áll, hogy a gregory-i elmék képesek reflektálni saját tudatosságukra, rendelkeznek a másodlagos reprezentáció eszközeivel, a nyelvvel, ennek köszönhetően el tudják képzelni a valóságot másként, mint ahogy az adottként reprezentálódik a számukra. A fájdalomérzettel szemben a szenvedésre érdemes úgy tekinteni, mint ami reflexióra való képességet feltételez: azért szenvedek, mert tudom, hogy korábban jobb volt, el tudom képzelni, milyen az, amikor nem szenvedek.⁸ Az állatok fogalmak híján erre nem képesek. Gondoljunk csak azokra a kutyákra, akik a pórázt egy fa köré tekerték, így megmozdulni sem tudnak, ugyanakkor nem képesek reflektálni jelenlegi helyzetükre és ellenkező irányba haladva kiszabadítani magukat. Egy másik példa a tonhalhálóba ragadt delfin: a delfinek – legyenek bármennyire is intelligensek az állatvilágon belül – nem képesek kiugrani a tonhalhálóból, mert nem tudják elképzelni a valóság egy potenciális, nem pedig aktuális változatát.⁹

Mindezzel természetesen nem állítom, hogy az állatokat vég nélkül kínozhatjuk, ugyanis a fájdalomérzetre való képesség (még ha az radikálisan is különbözik a mi fájdalomérzetünktől) elégséges indok lehet az állatokkal szembeni viselkedésünk megváltoztatásához. Annak megmutatása ugyanakkor fontos, hogy az állatok nyelv hiányában nem képesek a szenvedésre, mert ezáltal rávilágíthatunk, hogy Singer – explicit szándékával szemben – gyakran esik az antropomorfizáció hibájába:

[H]a egy emberi anyát elvlasztunk a gyermekétől, az tragédia mindkettejük számára; de sem a farmereknek, sem a társállatok és laboratóriumi állatok tenyésztőinek nem fordul

7 Dennett 1996, 105.

8 Ebből természetesen az is következik, hogy a csecsemők sem tudnak szenvedni, s *ebben a tekintetben* inkább hasonlítanak az állatokra, semmint hozzánk, nyelvvel már rendelkező emberekre. Máshol Singer megjegyzi, hogy amennyiben az állatokon végzett kísérleteket engedélyezzük, és következtetek akarunk lenni, úgy a csecsemőkön való kísérleteket is meg kell engednünk. Egy módon találhatunk kibúvót, mégpedig akkor, ha a potenciális képességekre hivatkozunk. Ekkor azonban azzal a – sokak számára nemkívánatos – következménnyel kell szembenéznünk, hogy az abortuszt is be kell tiltanunk. (17, 78) Singer kitér arra, hogy a „mentális folytonosság nélkül” létező állatok kínja más lehet, mint az emberi kín. A céljához szükséges érvek ugyanakkor itt meglehetősen komoly korlátokat mutatnak: arra a kérdésre, hogy miért helytelen egy állatnak (felesleges) fájdalmat okozni az emberi életminőség javítása, fenntartása érdekében, azt válaszolja, hogy van „valami furcsa” abban, hogy egy „lény létrehozása így vagy úgy ellensúlyozhatja a másíknak a halálát” (236), továbbá érve így „csak” az ipari nagyüzemekben tartott állattartásra érvényes, ugyanis itt valóban felesleges fájdalmat szenvednek el az állatok.

9 Némileg igazságtalannak és prezentistának tűnhet, hogy Dennett 1996-os könyve alapján bírálom Singer 1975-ben megjelent munkáját. Ugyanakkor a magyar fordítás a 2002-es második angol kiadáson alapul, amely kiadást számos korrekcióval, reakcióval és kiegészítéssel látott el a szerző, az általam említett problémát ugyanakkor nem tárgyalja.

meg a fejében, hogy azok a nem emberi anyák és gyermekek is hasonlóan éreznek, akiket üzleti okokból választanak el egymástól nap mint nap. (231)

Még ha nem is akarom igazolni az újszülött állatok anyjuktól való elválasztását, mégis úgy gondolom, helyes, hogy a tenyésztőknek nem fordul meg ilyesmi a fejükben, ugyanis ez ékes példája lenne annak, amikor tévesen vonunk párhuzamokat az ember- és állatvilág között. (231) Ez a párhuzam ugyanis azt jelentené, hogy az emberi kultúrában létrejött, velejéig történeti és konstruált anyaságkoncepciók, társadalmi normák, (jóllehet valamiféle „természetes” érzelmekre *épülő*) magatartásformák éppúgy megtalálhatóak az állatvilágban, mint a társadalmi valóságban. Ez pedig – lévén a társadalmi valósághoz gondolkodás, nyelv, kultúra szükségeltetik (amelyekkel az állatok nem rendelkeznek) – lehetetlen, ebből következően a párhuzam téves, félrevezető.¹⁰

Singer a második fejezetben az állatkísérletekre, majd a harmadikban az állattenyésztésre fordítja a figyelmét: számos példán keresztül rávilágít, mennyi felesleges fájdalommal, szükségtelen bántalmazással járó eljárás létezik. A teljesség igénye nélkül pár példa: katonai kísérletekben a majmokat koncentrált radioaktív sugárzásnak teszik ki, hogy teszteljék, meddig képesek kormányozni egy szimulált repülőgépet. Kuttyákat csonkítanak TNT használatával. A kozmetikai kísérletek során évente több tízezer nyulat vakítanak meg. Majmokon végzett tudományos laboratóriumi kísérletek között találkozhatunk a szándékos pszichopatológiai szorongás előidézésével, korai izolációval, áramütésekkel, megvakításokkal vagy kokaintüladagolással. Az állattenyésztés körülményei, valamint az abban használt módszerek sem jobbak: a tojásrakásra tenyésztett csibék hím – ezáltal erre a célra „használatlan” – példányait gyakran élve ledarálják, hogy majd később nővéreik táp formájában elfogyaszthassák őket; a ketreceknek radikális fény- és helyhiány jellemzi (ennek egyik következménye a kannibalizmus és az ezt orvosolandó csőrlevégás); a disznók ingerszegénység miatt harapdálják egymást, az alattuk lévő rács deformálja a lábaikat, az ólban terjengő ammónia pedig komoly tüdőkárosító hatással bír. A húsborjak puha és fehér húsát úgy őrzik meg, hogy egy mozgásra alkalmatlan ketrecre zárják őket (nehogy fejlődjön az izomzatuk), valamint mesterséges vérszegénységet okoznak nekik (a vöröslő hús elkerülése érdekében). Nem ezek részletes felsorolásával akarok foglalkozni, sokkal inkább azzal, hogy egyrészt Singer szerint miért felesleges a kutatások jelentős része, másrészt mégis mi áll(hat) annak hátterében, hogy ezek a kutatások és állattenyésztési szokások továbbra is folynak, továbbá igyekszem megmutatni, hogy Singer lényegi meglátásai kifejtetlenül maradnak.

Legyen szó kozmetikai, tudományos vagy katonai kísérletekről, Singer szerint ezeket a kísérleteket el lehetne végezni olyan módon is, hogy az állatok fájdalomérzetét

¹⁰ Az antropomorfizáció kritikájához lásd András 2017, 113–129.

minimálisra redukáljuk, sőt a kutatások jelentős része felesleges. Egyfelől azért, mert a kísérletek gyakran nem számolnak az emberek és állatok közötti biológia különbséggel: bizonyos kemikáliák veszélyesek az emberre, míg az állatokra nem és *vice versa*, továbbá a kutatások eredményeként létrejött tanulmányok szinte egyike sem kínál konkluzív választ a kutatásban feltett kérdésre. Miként Singer írja egy kísérlet konklúziója után:

[A] kísérletezők nem tudták eldönteni, melyik mechanizmus magyarázza helyesen az eredményeiket. Ennek ellenére hangsúlyozták, hogy azok fölvetnek néhány kérdést az előző mintegy 15 évben végzett több száz kísérletből levont következtetések érvényességét illetően. Más szavakkal tehát, elképzelhető, hogy 15 év áramütéses állatkísérletei nem hoztak érvényes eredményeket. (43)

A kísérletek folytatása azonban – állítja Singer – nem a kutatók szadista hajlamainak, hanem az intézményesített fajizmus megnyilvánulásának a jele. Mégis hogyan maradhat csendben a közvélemény, amikor többmillió dollárnyi közpénzből évente állatok százazreit csonkítják meg eredménytelen kutatási projektek keretében? Singer szerint a fajizmuson túl egy további magyarázat a fehérköpenyesek autoritása (66–67): az emberek hajlamosak kritikátlanul hinni azoknak a PhD fokozattal rendelkező kutatóknak, akik e kutatásokat lobbijük segítségével vezetik és támogatják – Singer hozzáteszi, ez a hiszékenység különösen erős, ha a kutatók az emberek érdekeivel egyező álláspontot képviselik. További problémát jelent a publikációs kényszer, amely folyamatos nyomás alatt tartja a tudósokat: amennyiben egyetemi és kutatói pozíciókat, presztízst és pénzt szeretnének, úgy kénytelenek futószalagon gyártani a tanulmányokat. (70–71) Láthatjuk tehát, hogy nem a tudomány belső logikai szerkezetéből következnek az eredménytelen kísérletek és az újabb tesztek, hanem olyan, a tudományhoz képest külső, de attól elválaszthatatlan társadalmi-gazdasági körülményekből, amelyek a kutatásokat egzisztenciális- és karrierkérdésként keretezik újra.

Singer kötetének talán legsúlyosabb hibája, hogy – bár lépten-nyomon felbukkannak olyan elvett félmondatok, amelyek jelzik, a probléma nem a kutatók, az állattenyésztők, a fogyasztók egyéni magatartásában keresendő, hanem a profitmaximalizálás elvében, ám – a fajizmus legfontosabb okai között nem a kapitalizmust és annak az élet minden területére kiterjedő logikáját detektálja, hanem morális következtelenségünkre, a kutatók általi indoktrinációra és a „gyomrunkból kiinduló vágyakra” hivatkozik. Persze Singernek igaza van, ugyanakkor érvelése meggyőzőbb lenne, ha ezeket az indokokat egy tágabb keretbe illesztené, ezáltal lehetősége lenne szélesebb horizontról szemlélni a fajizmust, és elkerülné, hogy partikuláris problémaként mutassa be az emberek állatokon gyakorolt kegyetlenségét. Singer megemlíti, hogy az állattartási körülmények, a szállításból adódó sérülések, a kozmetikai kísérletek részben a profitmaximalizálás miatti verseny számlájára írhatók, sőt az állattartási körülményeknél bekövetkezett pozitív változások leírásakor

idézi Ruth Harisont, aki szerint „a kegyetlenség beismerése ott kezdődik, ahol a jövedelmzőség véget ér”.¹¹ (100) Továbbá kitér azokra a magukat tudományos intézményként aposztrofáló, valójában komoly anyagi érdekeltséggel bíró, az állatkísérleteket támogató lobbiszervezetekre is, mint például a Brit Gyógyszeripari Szövetség vagy a Biomedikális Kutatások Országos Tanácsa, amely intézeteknek komoly szerepe van a közvélemény félrevezetésében.¹² (86–89) Ám a következő példa jól illusztrálja, hogy Singer konzekvensen kerül a baloldali politikai nyelvet, amikor lehetősége lenne átfogóbb kritikát nyújtani, akkor szóhasználatát visszatér a liberális politikai szótár eszközkészletéhez.

Singer arról ír, hogy a baromfiketrecek elégtelen méretének, valamint a drótból készült aljzatnak gazdasági okai vannak, ugyanis így egyszerre több tojót tudnak tartani, valamint a drótból készült aljzat lehetővé teszi, hogy a tojók ürüléke lepotyogjon a ketrec aljára, minimalizálva az ezzel járó munkát – még ha ez deformitásokat okoz is az állatok lábán. (110–111) Egy oldallal később egy törvényt hoz szóba, amely előírja, hogy Nagy-Britanniában egy madárnak legalább akkora ketrecet kell biztosítani, amelyben széttárhajthatja szárnyait, ám ezen törvényben szerepel egy kikötés, miszerint ez a szabály baromfikra nem alkalmazható. Miután megteremti a lehetőségét a gazdasági kényszerek kritikájának, a következőket írja részkonklúziójában: „Ez az elképesztő kikötés rávilágít, hogy mekkora erőt képviselnek a gyomrunkból kiinduló vágyak, és ezekhez képest mekkorát az együttérzésre való hajlandóság egy állatbarátnak tartott országban.”¹³ (112)

A kutatókat nyomasztó publikációs teher, az élet minden területén megjelenő számszerűsíthetőség, az állattartás körülményei, a húsfeldolgozó cégek közötti verseny, a lobbicsoportok tevékenysége mind a jelenlegi gazdasági-társadalmi struktúra következményei, ennek ellenére Singer nemhogy kapitalizmuskritikát nem kínál, de a problémát is olyan terminusokban beszél el, amely a problémahalmaz valódi okait zárójelezi – szándékolatlanul is félrevezetve az olvasót.

Singer a következő, negyedik fejezetben feltett „Mi a teendő?” kérdésre határozott válasszal szolgál: szerinte a vegetáriánus mozgalom a leghatékonyabb módja az állatok felszabadításának. Szimpatikus, hogy Singer a vegetarianizmust nem kizárólag egyéni cselekvésként, kitűzőként, identitásjelölőként érti, hanem egy olyan mozgalomként, amely a felesleges állati szenvedés megszüntetése érdekében és az állatok kizsákmányolása ellen bojkottot hirdet az állati eredetű termékek megvásárlása ellen.¹⁴ Singer nem esik azokba a hibákba, amelyek a mai vegán-vegetáriánus szubkultúrát jellemzik:

11 Az eredeti idézet: Harrison 1964, 3.

12 Hasonló „tudományos” lobbiszervezetek működésének elemzéséhez lásd: Oreskes – Conway 2010.

13 Az itt használt példa nem kivétel, sokkal inkább szabály: Singer egyszer sem tesz kísérletet az állatokkal való bánásmód perspektívájának kitágítására, a potenciális kritikát olyan – és ehhez hasonló – fogalmakkal téríti el, mint az itt használt „együttérzés”.

14 Singer mindamellett, hogy kívánatosnak tartja a veganizmust, a jelenlegi körülmények között nem szolgál pontos demarkációval arra vonatkozóan, pontosan mit kellene fogyasztanunk. Ehelyett olyan minimum-követelményeket fogalmaz meg, amelyek rugalmasabban kezelik az egyéni preferenciákat, mint egy szigorú

már a kötet elején leszögezi, abban az értelemben a legkevésbé sem állatbarát, hogy semmiféle – sokakhoz hasonló – rajongást nem érez az állatok iránt, nem a természet önmagáért való értékére hivatkozik, sőt az állatok felszabadításának gyakorlatát úgy érti, mint ami egyben az emberek felszabadítása is. Tartózkodik továbbá a moralizáló, purista, erényfitogató magatartástól.

Számos érvet felsorakoztat amellett, hogy a növényi alapú táplálkozás mennyivel hatékonyabb és környezetkímélőbb, mint a húsfogyasztás (168–173): a húsalapú élelmiszertermelés egy fordított fehérjegyár, míg a növényi alapú kalóriát lényegesen hatékonyabban lehet előállítani, addig egy borjúnak 21 kg növényi fehérjét kell elfogyasztania 1 kg állati fehérje előállításához (a disznónál ez az arány 8:1). Hektáronként tízszer annyi növényi fehérje termelhető, mint állati fehérje. Ezek ténykérdések, és semmi okunk nincs rá, hogy Singer állításait (amely állítások a könyv keletkezésekor és azóta is alátámasztottnak bizonyulnak) kétségbe vonjuk. Ugyanakkor a vegetarizmus mozgalomként való definiálása mellett Singer számos alkalommal túl nagy jelentőséget tulajdonít az egyéni cselekvéseknek. Elfogadom, hogy az egyéni cselekvés szükséges feltétele lehet az állatok felszabadításáért folytatott harcnak, azonban korántsem elégséges, ha pusztán arra hivatkozunk, hogy ne együk meg együttérzésünk tárgyait. Nem arra gondolok, amit Singer is ír, miszerint az egyéni cselekvés mellett nyomást kell gyakorolni a döntéshozókra, hanem arra, amit korábban is említettem: az állatokon jócskán túlmutató gazdasági-társadalmi rendszer – amely nem pusztán vágyaink tárgyát, de magukat a vágyainkat, szükségleteinket is termeli – bírálata nélkül Singer célja soha nem fog bekövetkezni.¹⁵

Egy meggyőződés megkérdőjelezéséhez két stratégiát választhatunk: támadhatjuk frontálisan – ahogy Singer az eddigiekben tette –, vagy rekonstruálhatjuk az adott jelenség történeti eredetét és alakulását, rámutatva ezáltal esetlegességére, a „természetesként” való ábrázolás tévedéseire. (191) Singer ez utóbbi megmutatásához három periódust vizsgál. A kereszténység, az Ószövetség, valamint Arisztotelész filozófiája által biztosított legitimitációt az állatok feletti uralkodáshoz. Az Ószövetség egyértelműen fogalmaz: minden állatot uralmunk alá kell hajtanunk,¹⁶ Arisztotelész pedig úgy tekintett az állatokra, mint amik hasznos eszközök az ember számára. Pár kivételt képező példát leszámítva a kereszténység előtt ezek az elgondolások alakították az emberek állatokkal szembeni viszonyát.

A kereszténység csak tovább erősítette az állatok alsóbbrendűségének elfogadását: az emberi – és kizárólag az emberi – élet szentsége lehetetlenné tette, hogy az állatokra

lista – a veganizmus rigorózus elvei helyett Singer szerint a vegetáriánus táplálkozás elégségesnek bizonyul. Ehhez lásd 173–181.

15 Természetesen a kapitalizmus előtt is létezett a fajizmus, miként ezt az 5. fejezetben Singer ki is fejti, ám az állatokkal szemben tanúsított kortárs magatartás nem elsősorban az ember–állat metafizikai elgondolásában gyökerezik, hanem a „hatékony” termelés paradigmájában.

16 Singer helyesen jegyzi meg, hogy az Ószövetség valójában nem a féktelen és indokolatlan kegyetlenkedést írja elő, hanem egyfajta felelős gondnokság szerepét bízta ránk (194).

másként gondoljanak, mint korábban. Továbbá a keresztény kozmológia világosan meghatározta a létezők hierarchiáját: Isten – angyalok – emberek – állatok – növények; így nem volt kérdés, hogy az állatok alsóbbrendűek-e vagy sem. Az állatok megítélése és helyzete a humanizmusban sem változott radikálisan, hiszen a humanizmus egyik jelszava Prótagorasztól származik („Mindennek a mértéke az ember”), így az állati érdekek aligha kaphattak helyet a reneszánsz humanista gondolkozás keretein belül. Ám mégis ekkor léptek színre az első gondolkodók, akik komolyan megkérdőjelezték az állatok feletti uralmunkat: Leonardo da Vinci, Giordano Bruno és Michel de Montaigne – bár más és más módon, de – egyaránt arra tettek kísérletet, hogy változás következzen be emberek és állatok viszonyában. (204–205) Ugyanakkor Descartes 17. századi filozófiája, amelynek egyik alaptétele, hogy az állatok pusztá gépek, amelyek nem képesek fájdalmat érezni, jó időre gátat vetett az állatok felszabadításának.

A felvilágosodásban a gyakorlatokat illetően nem történt radikális változás, ugyanakkor Hume kíméletességet javasolt az állatokkal szemben, míg Rousseau úgy találta, hogy az állatokhoz hasonlóan mi is a természet részei vagyunk, Voltaire pedig azt állította, az állatok is képesek az érzékelésre. Ezek, valamint számos más tényező (például az anti-klerikus Franciaországban uralkodó irányzatok) azt eredményezték, hogy az állatokkal kapcsolatban attitűdbeli változások következtek be.¹⁷ (207–210) Azt gondolhatnánk, hogy Darwin elméletének elterjedése azt a következményt vonta maga után, hogy intellektuális eredmények morális eredményeket szülnek, ám az evolúcióelméletet sem követte a Singer által kívánatosnak tartott morális változás.¹⁸ Singer szerint Jeremy Bentham volt az első, aki az emberek állatok feletti uralmát zsarnokságnak és nem törvényes hatalomgyakorlásként írta le, (209) ám egy ponton Benthamet is elmarasztalja, mert Bentham szerint az állatok elfogyasztása nem helytelen, ugyanis „[n]ekik nincsenek olyan messze nyúló előérzeteik a majdani gyötrelmeikről, mint nekünk.”¹⁹ (215)

A szerző végezetül napjaink fajizmusáról, valamint az állatok felszabadításával szembeni érvekről ír. Mindenekelőtt rávilágít a mesék és a média felelősségére, megtévesztő jellegére: a mesék jellemzően aranyos, az emberhez közeli, barátságos lényekként ábrázolják az állatokat, akiknek ugyan – a mi boldogságunk érdekében – meg kell halniuk, ám életük végéig boldogan szaladgálnak a zöld mezőkön. A média pedig ahelyett, hogy

17 Bár hozzá kell tenni, hogy nem mindenki tekintett másként az állatokra: Kant továbbra is úgy tartotta, hogy az állatok az emberi célok kiszolgálására alkalmas eszközök.

18 Hume óta számos filozófus úgy véli, hogy tényekből nem következethetünk értékekre, avagy deskripcióból nem következik semmiféle preskripció. Korábban láthattunk, hogy Singer úgy nyilatkozott, az állatok érdekeinek elismerése nem ténykérdés, úgy tűnik tehát, hogy elfogadja Hume nézetét, és így számára sem meglepő, hogy Darwin elmélete nem okozott radikális morális forradalmat.

19 Az eredeti Bentham idézetet sem a magyar, sem az angol kötet nem hivatkozza. Bentham előérzetekre vonatkozó meglátása jól illeszkedik abba az általam korábban említett képbe, miszerint az állatok nyelv híján képtelenek jövőre vonatkozó elvárásokkal rendelkezni, ha vannak is vágyaik, azok szélsőségesen más természetűek, mint az emberi vágyak.

az állatok felesleges kizsákmányolására koncentrálna, a neutrális, sőt egyenesen üdvös eseményekről ad hírt, egyoldalú képet nyújtva az állatok helyzetéről: „Kis elefánt született az állatkertben”. (221–224) Nem csoda tehát, hogy a közvélemény nem realizálja az állatokkal szembeni viselkedésünk, gondolkodásunk ellentmondásos elemeit. Ezt követően Singer arra vállalkozik, hogy megmutassa: „az emberek az elsők” eszméje (amely álláspont szerint először az emberi szenvedés mérséklésén, megszüntetésén kellene fáradoznunk) és az állatok felszabadítása nem hogy nem összeegyeztethetetlen, hanem egyenesen ugyanazon érme két oldala. A vegetáriánus étrend kevésbé környezetszennyező, energiatakarékosabb, mérsékli az erdők kiirtását, több élelem előállítását teszi lehetővé – ezek pedig nem pusztán az állatok, hanem az emberek érdekeit is szolgálják.

Singer kitér arra is, hogy amennyiben fenn kívánjuk tartani a morális megítélés különbségét emberek és állatok között, és emellett nem akarunk homályos „belső emberi minőségekre” hivatkozni, úgy el kell fogadunk állásponturnk következményét, miszerint egy értelmi fogyatékos emberen (aki sem intellektuális sem morális ítélethozatal tekintetében nincs jobb helyzetben egy állatnál) éppúgy végezhetünk kísérleteket, mint az állatokon.²⁰ (245–249)

A kötet hatására – bár ’75-ben jelent meg – máig friss és életünket közvetlenül érintő diszkussziók bontakoznak ki: állatok és emberek közötti különbség, alkalmazott etikai kérdések, klímaváltozás – hogy csak pár példát említsünk, amelyekben Singer munkássága támpontként szolgálhat. Mindez nem véletlen: Singer könyve számos kidolgozott érvet, morális érzékünkre hatást gyakorló ismeretet, forrásanyagot, csavaros gondolatkísérletet, izgalmas dilemmát tartalmaz, amelyek – ha nem is konkluzívák állásponturnk kialakítására nézvést és nem feltétlenül győznek meg a normatív implikációkról – jelentős mértékben segítenek átgondolni az állatokhoz fűződő viszonyunkat, a kortárs állattenyésztési dilemmákat, valamint azt, hogy lehetséges-e az állatok felszabadításán keresztül az emberiség felszabadítása is.²¹

20 Hely hiányában itt csak annyit jegyeznek meg, hogy az értelmi fogyatékos emberekkel szemben tanúsított morális elveink összetétele szerteágazóbb, komplexebb, mint az állatok esetében: az emberek esetében bízunk a gyógyombban, a felépülésben, új orvosi feltalálásokban, ám az sem ritka, hogy a gyógyíthatatlan és súlyos fogyatékoságban (különösen, ha ez fájdalommal is jár) szenvedő emberek esetében felmerül az eutanázia kérdése.

Mindemelett természetesen az sem elképzelhetetlen, hogy Singer érvei valaki számára meggyőzőek, viselkedése azonban nem követi morális érzékét, erkölcsi, értelmi belátását. Ekkor *aknázidról*, azaz akaratgyengeségről beszélhetünk, amely azt jelenti, hogy tudjuk mi lenne a helyes cselekedet, ennek ellenére mégsem úgy cselekszünk. Ezt a kétségkívül kellemetlen állapotot a legtöbbször igyekszünk ugyan elkerülni, azonban kár lenne tagadni, hogy életünk számos területén akaratgyengének bizonyulunk – így könnyen lehet, hogy az állatok felszabadításának nem pusztán morális és racionális gátjai vannak.

21 Singer ugyanis a következőt írja a xxxi. oldalon: „Ha nem tartanánk és ölnénk le élelmezési célból állatokat, annyi élelem szabadulna fel emberi fogyasztásra, hogy – a szükségleteknek megfelelő elosztás mellett – megszűnhetne a Földön az éhezés és az alultápláltság.”

Bibliográfia

- András Csaba. 2017. „Ideológia a vadonban: Naturalizáció és antropomorfizáció a vadállatokat ábrázoló természetfilmekben.” *Híd* 1: 113–129.
- Dennett, Daniel. 1996. *Micsoda elmék*. Ford. Orosz István. Budapest: Kulturtrade Kiadó
- Harrison, Ruth. 1964. *Animal Machines*. London: Vincent Stuart.
- Oreskes, Naomi – Erik M. Conway. 2010. *Merchants of Doubt: How a Handful of Scientists Obscured the Truth on Issues from Tobacco Smoke to Global Warming*. New York: Bloomsbury Press.